

Höst i samernas land

Visst har mycket ändrats för samerna men ännu lever de gamla traditionerna vidare. I en av Europas sista vildmarker är det renarna, jakten och naturens krafter som dikterar villkoren.

AV **OSSIAN GRAHN**
FOTO **MARIANNE LINDGREN**

Sommaren har varit kall. Eller rättare sagt, i Västerbottens fjällmassiv blev det ingen sommar över huvud taget. Högt uppe ligger fjolårets snö kvar och i september pudras topparna igen.

Lars-Jonas Johansson stödutfordrar de fyra kastrerade rentjurarna som går i hägn nere i Björkvattensdalen några mil utanför Tärnaby. De kastrerade djuren är lugnare och har lättare att behålla vikten än sina okastrerade släktingar.

Lars-Jonas är också delaktig i skötseln av ytterligare ett hundratal renar som för närvarande rör sig högre upp i fjällvärlden. De minsta kalvarna får inte störas utan måste få chansen att växa till sig i lugn och ro för att klara av den förestående polarvintern.

Även de större djuren förbereder sig inför den mörka och kalla årstiden. En fullvuxen tjur, en sarv, kan öka sin vikt med 30 procent under senhösten och väger som mest 100 kilo.

Kilona blir ett tungt vägande argument då han ska göra upp med de andra sarvarna om renkornas, vajornas, gunst.

– De fajtas i princip nonstop i en och en halv månad och är nästan redo att dö efter det. Fullständigt slutkörda, säger Lars-Jonas Johansson.

RENÄGARE, MUSIKER, ENTREPRENÖR

Han är en talför man som hunnit bli 45 år gammal. Renägare, musiker och entreprenör i turistbranschen. Han understryker att det är just mångfalden av näringar som möjliggör att de gamla sederna bevaras.

– Jag brukar säga att det krävs moderna metoder för att leva som en traditionell same. För att klara det måste jag ha flera ben att stå på ekonomiskt, men det viktigaste är att allt sker småskaligt och känns äkta.

Sedan avlivar han en myt, eller snarare ett bland fjällvandrare spritt missförstånd: Renar är inte ofarliga. Det är svårt

Går att spåra 2000 år tillbaka

- I samernas land "Sápmi" finns lämningar efter organiserad älg- och renjakt för tusentals år sedan.
- En gång i tiden användes fångstgropar. Då jägarna lärt sig hur djuren rörde sig grävde de fångstgropar. När hjorden eller älgarna närmade sig skrämde man dem mot fällorna.
- Trots att renen länge var det viktigaste djuret för samerna var det bara en liten del av folket, historiskt sett och i dag, som baserade sina liv på renen.
- För det stora flertalet var och är det jakten och fisket som överväger. Havskusterna, insjöarna och älvarna ger säkrast fångster.
- Jakten på pälsdjur är också en binäring som många samer ägnar sig åt.
- Det första skrivna dokumentet där det berättas om samerna är från 98 e. Kr. Då skrev den romerske historieskrivaren Tacitus om ett folk han kallade fenni.

Där det finns eld finns det liv. Ännu har kylan inte kopplat greppet, men snart kan temperaturen sjunka ner mot 40 minusgrader i sameland.

Prylar för fjället

1. Smidig stekpanna för renskaven som du steker över elden. (34-2333) 289 kr.
2. Kaffepanna. Varm dryck är ett måste på fjället. Kaffepanna som fungerar över öppen eld (34-6994), 119 kr.
3. Bestick - kniv, gaffel och sked i ett och samma redskap, spork, (31-4762), 69 kr.
4. Matlåda. Klart att du ska äta gott på fjällturen. Matset med matkär, flaska, skärbräda för matlagning och kryddkar (31-4690), 49 kr.
5. Ta skydd. Ett tält som väger 6,2 kg är lätt att bära med sig (34-8858), 799 kr.

att tro när den tama gammelrenen Ludde rör sig i cirklar runt oss. Men för den som är ute och vandrar på höstfjället och har otur att komma mellan en sarv och en vaja kan det gå illa, riktigt illa. Värst är det om en ren är tam nog att låta människor komma i närheten och sedan blir aggressiv.

Lars-Jonas Johansson berättar om hur han själv råkat illa ut. En sarv försökte stänga honom och lyckades efter en kortare brottningsmatch skada honom rejält i benet.

– De är väldigt starka. Mitt knä vred om och hornspetsen trängde in i köttet. Jag kände hur hela benet blev blött av blod och försökte hasa mig i säkerhet.

Det mest bestående minnet av händel-

” Rentjurarna fajtas nonstop i en och en halv månad och är nästan redo att dö efter det”

sen, förutom ett dåligt knä, är kvardröjande ilska och irritation.

– Jag tog av mig knivbältet och stoppade blodflödet och jag var så fruktansvärt arg på mig själv som klantat till det. Sedan ringde jag efter hjälp innan jag tuppade av på grund av blodförlusten. Jag hann nästan förblöda.

RISKABELT ARBETE

Yrket är farligt. Framför allt är det maskiner och svaga isar som skördar

offer. Men allt hänger samman med hur arbetet med renarna bedrivs. Lars-Jonas Johansson har inte så många renar och sköter dem utan att stressa sig själv eller djuren och då minskar riskerna.

Han säger att han håller sig till sina förfäders syn på renen som en följeslagare. Hjordarna ska inte vara så stora. Det är viktigt att kontakten mellan människa och djur får fortsätta vara nära.

– Vi sydsamer har alltid varit mer småskaliga. Nu är det vanligt med stora hjordar med renar som går mer eller mindre vilda på fjället och sedan hetsas ner. Tydligast märks det på att köttet inte blir så bra. Dessutom kan det bli för många renar med tanke på vad fjället klarar.

Albertina kollar mobilen medan hennes pappa Lars-Jonas Johansson sköter elden. - Det måste gå att kombinera gammalt och nytt, då kan vi fortsätta med vår traditionella livsstil, säger han.

Souvas

4 portioner

1 kg souvas i tunna skivor (finns på välsorterade matvarubutiker).
400 gram kantareller
5 msk smör
1 st finhackad gul lök
6 dl grädde

Gör så här: Bryn svamp och lök. Tillsätt köttet och bryn allt med salt och peppar. Häll i grädden och koka på svag värme. Serveras med tunnbröd.

Gammelreinen Ludde inväntar vintern.

Albertina Kråik-Johansson rider på sin favoritren. I Sverige är det en ovanlig syn, men samerna i norra Ryssland rider ofta på sina djur.

Lars-Jonas Johansson tänker ofta på framtiden. Vad kommer han att lämna över till sina barn?

Skinnpåsen för kaffe har dragit åt sig så mycket arom att samerna kokar den i nödfall för att få en sista kopp kaffe.

Lars-Jonas Johanssons tolvåriga dotter Albertina Kråik-Johansson kommer ut ur tältkåtan där hon värmt sig vid elden. Han har ytterligare tre barn men Albertina är äldst och det märks att det finns starka och speciella band mellan dem. Det är Albertina som mest har varit med ute, det är hon som älskar djuren, jakten och fjällen. Hon pekar på sin egen ren som heter Silbpie-aske, Silvermåne på samiska.

– Han är tre år gammal och min favorit. Den svarta som går där borta heter Tjarhke.

Hennes pappa nickar och tillägger med ett leende:

– Det betyder stark och uthållig, bra egenskaper för en ren.

Albertina går på sameskolan i Tärnaby och har tre önskedrömmar om vad hon en gång ska göra som vuxen: Författare, jägare eller veterinär.

– Eller allt på en gång. Jag är med Ajja och jagar älg och han har också lärt mig snara ripa. Men kanske är det ändå skriva som jag tycker mest om.

Ajja betyder farfar, inflikar Lars-Jonas och fortsätter:

– Berätta vad du skrev på Facebook häromdagen om vem som har lärt dig vad här i livet ...

– Farfar lärde mig jaga, farmor lärde mig sticka, pappa lärde mig släss och mamma lärde mig att städa, rabblar Albertina innan hon brister i skratt.

– Släss är väl mest verbalt, men visst

” Jag brukar säga att det krävs moderna metoder för att leva som en traditionell same ”

har jag lärt dig hur man försvarar sig, säger Lars-Jonas.

GRUVDRIFTEN SÖNDRAR

Regnet tilltar. Vinden piskar. I södra Sverige går det fortfarande att bada i hav och sjöar, i sameland känns det i luften att vintern är på väg.

Men inne i tältkåtan är det behagligt varmt. Konstruktionen är densamma som de amerikanska prärieindianerna använder. En brasa brinner mitt i tältet

SmartStore™ Deco

- fixar förvaringen.

SmartStore™ är en komplett förvaringsserie med praktiska insatser, tillverkad i återvinningsbar plast godkänd för förvaring av livsmedel.

SmartStore Deco™ Tools är en perfekt verktygslåda komplett med insatser för dig som bara har lite verktyg i lägenheten.

Produkterna finns hos
Clas Ohlson!

Mer inspiration och ideér finns på orthexgroup.se

Den imponerande hornkronan har fått tillfälle att växa till sig. Renen är kastrerad och utkämpar inga strider med andra sarvar (tjurar.)

”Tjarkhe betyder stark och uthållig, bra egenskaper för en ren”

Fjällbyggnaden har grånat med tiden och behöver inte längre något underhåll. Den kalla och torra miljön konserverar trävirket.

medan röken försvinner genom ett hål i taket. Renfällar är utlagda på marken. Värdfolket, i det här fallet Lars-Jonas och Albertina, tar plats till vänster och gästerna till höger.

När souvasen – lättrokt och gravad renstek – fräser i en stekpanna över glöden och skuggorna dansar på tältduken är det bara detaljer som säkert visar att året är 2012 och inte 1912.

När vi ber Lars-Jonas visa hur jojk, samernas särskilda musikstil går till börjar han sjunga. Ljudet är svårt att beskriva. Inte sång men ganska nära. Nästan falskt men ändå vackert och fångslande.

– I jojken kan man säga att du blir till den bäck eller det berg som du beskriver.

Så har det alltid varit.

Men mycket har hänt. Samernas nomadliv är numera en del av historien.

– Hus är bättre helt enkelt, varför krångla till det? Men många samer bor fortfarande i kåta under sommarhalvåret, konstaterar Lars-Jonas.

Bara under hans tid har villkoren förändrats, ibland till det bättre, ibland till det sämre. Fördämningar, vägbyggen och gruvor är sådant som varje generation måste ta ställning till och förhålla sig gentemot. Några mil från platsen där vi avnjuter vår souvas planeras en gigantisk nickelgruva, en gruva som beräknas bli en av världens fem största om planerna genomförs.

Den delar bygden.

Uråldrig europeisk musikform

- Den samiska sångstilen är den äldsta europeiska musikformen.
- Enligt samisk världsåskådning skapar jojken en känslomässig förbindelse mellan människa, djur och natur.
- Förr i tiden hade varje människa en jojk som utvecklades samtidigt som människan växte och förändrade sin personlighet.
- Man kan jojka döda släktingar, glömda platser och dramatiska händelser för att de inte ska försvinna ur den gemensamma minnesbanken.

Albertina Kråk-Johansson med sin älskade ren. Ofarlig? Nja ... Stora djur med spetsiga horn måste behandlas med respekt - även då de är halvtama.

Arbetsstillfällena står mot naturvärden – och renskötsel. För första gången på flera timmar tappar den sociala och skämtsamma Lars-Jonas Johansson humöret. Gruvor tål han inte.

– Det är som att bomba sönder landskapet, så otroligt kortsynt. På sikt är det bara orörd natur som vi kan konkurrera med här uppe, säger han och låter förstå att han hör till dem som kommer att kämpa mot gruvan in i det sista.

Och det är inte den första striden. Det vackra och till stora delar orörda fjällandskapet har varit och är skådeplats för många stridigheter.

Olika samiska intressen kolliderar. Samer och icesamer går till domstolarna för att få rätt till fiske- och jaktmarker.

Ständigt närvarande är också den urgamla dragkampen med centralmakten i Stockholm. Vattenkraft, malm och skog. Var ska vinsten hamna och hur ska bidragen vandra?

– För mig är det enkelt. Jag är övertygad om att det går att samsas. Visst har jag fiender runt mig, men vi har sagt att våra barn ska leka. Nästa generation ska lyckas där vi misslyckades, säger Lars-Jonas Johansson.

Han tycker sig se att tillvaron för samerna blir bättre och bättre och han är övertygad om att de gått igenom den svåraste perioden.

– Nu stärks språket och identiteten. Viktigast är att vi får ett starkt skydd som ursprungsbefolkning. ■

Många samer bor fortfarande i kåta under sommarhalvåret, enligt Lars-Jonas.